

СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВІНКА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ

«Віночок вити – життя любити»
(Войтович В. «Міфи та легенди Давньої України»)

Мова на сучасному етапі розвитку лінгвістики вивчається у тісному зв'язку з культурою народу. В цьому аспекті інтерес дослідників привертають народні звичаї, вірування, традиції, що дбайливо збережені у мовних проявах. Актуальним є вивчення символічних значень як фрагментів етнокультури в рамках етнолінгвістики. Не викликає заперечень думка про те, що мова – це скарбниця духовної культури етносу, яка матеріалізується, в тому числі й у феномені символу.

Термін *символ* асоціюється у сучасної людини не тільки з абстрактними поняттями чи конкретними уявленнями, а й викликає відчуття чогось магічного та загадкового. Саме тому це поняття має у багатьох дослідників різні значення й по-різному тлумачиться науковцями. Ті, хто цікавився і досліджував феномен символу, писали, що це надзвичайно багатогранне і багатозначне поняття.

Теорія символу є однією з важливих проблем сучасної семасіології як розділу лінгвістичної семантики, об'єктом якого є значення та зміст номінативних одиниць різних рівнів мови [10, 531]. Раніше цю науку ототожнювали з лінгвістичною семантикою. Але зараз цей напрям науки про мову розуміють як самостійний розділ мовознавства, що вивчає план змісту мови, значення та смисл її одиниць у мові та мовленні [11, 70].

У лінгвістиці символ розуміється як естетично канонізована, культурно значима концептуальна структура іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери [10, 536-537]. Символ – феномен, який був типовим для міфопоетичного світосприйняття. Науковці стверджують, що в наш час пануючого логіцизму кількість лексем із символічним значенням суттєво зменшилась. А вербальні символи, які були надзвичайно частотними у поетичних текстах усної народної творчості, майже зникли з ужитку.

В українських фольклорних текстах науковці виділили й проаналізували багато різних символів. Одним із них є вінок [4, 97], який був найкращою оздобою голови дівчини. Дівчата в Україні здавна робили вінки з живих квітів (рідше – паперових). Взимку, коли квітів не було, перев'язували волосся вище чола блакитною або червоною стрічкою [3, 194-195]. З яких би квітів не робили вінок, він був невисокий, охайно виглядав і прилягав до голови [13, 547].

В українському народному весіллі символічне значення вінка порівнювалася зі значущістю білого покривала (рос. «фата»). У національних традиціях цю функцію виконує барвінковий вінок [4, 196]. Вінок з живих квітів захищав дівчину від напасників. Наші пращури вірили, що дівчина, у якої є на голові вінок, володіє чарами і здатна покарати напасника. Також цей атрибут був захистом від «лихого ока» та нечистої сили. Щоб посилити цю магічну дію, у вінок впліталися часник, любисток та полинь, які були символами проти всякого «чортovinня» [3, 195]. У повному вінку повинно було бути дванадцять квіток. Всі вони в контексті весільного обряду набували символічного значення: ніжності, крихкості, швидкоплинності життя, юності, життєвої сили [15, 99].

Обов'язковою квіткою у вінку був *барвінок*. Це трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і яскраво-блакитними квітами, народний символ вічного життя й безсмертя [4, 27]. Назва квітки походить від лат. *vinca, pervinca* "барвінок", утвореного від основи *vincire* "обв'язувати, обвивати" [9, 141].

Вічнозелена квітка *барвінок*, яку обов'язково вплітали у віночок, надавала йому містичного і священного символічного значення: – *Благослови, Боже, весілля діждати, щоб вінок з барвінку доні закладати* [8, 30]; *Стелися, барвінку, аби любов з любов'ю зустрілась* [18].

Вінки робилися в *барвінкові дні*. Дівич-вечір – особливий передвесільний ритуал, який сам по собі був і сумним, і радісним. Смуток пов'язували з тим, що молода дівчина прощалася з безтурботним життям. Подруги сходились до хати молодої на останню вечірку, де співали ритуальні пісні під час виплітання вінка. Сама наречена на весіллі не співає, тому першою від її імені починає старша дружка [3, 196] Весільний вінок, навіть паперовий, обов'язково повинен був містити символ вірного й вічного кохання – *барвінок: Молодій дружечки пійдуть мні по зіленько, по хрещатий барвінонько – мні на вінонько* [14, 182]; *Вийте дівоньки, собі й мені. Собі вийте з рутиньки, мені звийте з барвіночку* [3, 196]. Сучасний варіант – молодий купує вінок. Від його імені співали: *Купив я вінок готовий, біліший від паперу, тоніший від камеру, що від вітру не усихає, від сонця не зів'яне, від морозу не змерзає* [14, 184].

Пісні різнилися залежно від регіону. Наприклад, на західних землях співали: *Щаслива Маруся в Бога. Стояли янголи у порога, просили панянок, просили, щоб їй віночок ізвили* [3, 197]. Всі дії супроводжувалися співами, навіть під час плетіння вінка дружки молодої хором просили благословення: *В долину дівчата, в долину по червону калину, по хрещатий барвінок. – «Молодій на вінок... Із руточки – дві квіточки. Благослови. Боже, і отець, і мати, – будемо вінок зачинати!* [3, 197]. Коли наречена вперше одягає на голову весільний

вінок – тут символічне значення сонця, тоді співали: *Ой чи вогонь, чи полумен палає, чи на Марусі золотий вінець сяє? А на неї і матінка заглядає: ой, не заглядай, моя матінко, на мене – не сходила я кращого вінка у тебе. Ой, не рік – не два, як ся Івась затицяв. Ой, він мені золотий вінок обіцяв* [3, 197].

Символічного значення, на думку деяких дослідників, набуває і блакитний колір квітів барвінку. Він означає мирне безхмарне небо і сяюче сонце на ньому [7, 384]. Саме тому барвінковий вінок у весільних піснях часто порівнювався з сонцем та місяцем: *Замісили коровай красний, як на небі місяць ясний, обсадивши шишечками так, як місяць зірочками; рясен віночок, рясен, як сонце, місяць красен, тільки на нім квіточок, як на небі зіздочок* [1, 57].

Українці завжди шанували барвінок: після того, як достатня його кількість була зібрана, місце скроплювали водою і обсівали зерном, щоб барвінок і далі добре ріс. Все, що відбувалося з барвінком, символічно віддзеркалювало динаміку людських почуттів: випасання, викошування, витоптування барвінку символізує у народній пісенній культурі пристрась, любов, руйнування магічного кола, що оберігає цноту дівчини [17, 36].

В контексті обрядових весільних пісень символічне значення барвінку тотожне всім іншим квітам, зокрема й каліні: *Та спасибі тобі, сваточку, за твою м'яточку, за твій хрещатий барвінок, за твій запашний васильок, за твою червону калину, за твою чесну дитину* [14, 370].

З барвінку робилися вінки не тільки для нареченої, а й для нареченого. Більший накладали на голову нареченій, а менший призначався для молодого. Для дружок вінки плели з м'яти-рути [6, 84]: *Вийте, дівочки, собі й мене, собі звийте з рути з м'яти* [16, 239].

Весільний вінок не плели, як хотілося, з барвінку і цвіту. Існувала певна схема плетіння: "Листки барвінку склалися по три: один, найвищий, посередині, а два менших – збоку. Це було маленьке символічне дерево, яке туго накладалося одне на друге, і все плетиво зшивалось" [17, 36].

В. Жайворонок зазначає, що, за легендою, кожен з п'яти пелюсток цієї квітки відображає п'ять засад щасливого подружнього життя. Перша пелюстка – краса, друга – ніжність, третя – незабутність, четверта – злагода, п'ята – вірність [4, 27].

Існує повір'я, що квітка барвінку, висушена на полуденнім сонці і подрібнена, допомагала жінкам здобути прихильність чоловіків. Для цього треба було лише підсипати це зілля в їжу або напій коханому [13, 397]. Також вірили: якщо хлопець з дівчиною з'їдять листок барвінку, то між ними спалахне палке кохання [18].

Барвінок має багато символічних значень. Перш за все, як вічнозелена квітка, він був символом життя та безсмертя людської душі. М. Дмитренко зазначає, що барвінок – символ вічності усталеного буття, радісної життєвої сили [12, 21-22].

Про дівчину, яка довго не одружується, завжди кажуть: *Ще не зійшов її вінчик-барвінчик. А якщо вона зганьбилася, то: Барвінчик-вінчик свій потоптала* [8, 30].

У весільних піснях тісто, з якого виготовляють коровай, яке символізує майбутнє подружнє життя, порівнюють з красою цієї квітки: *Коровайноє тісто не влізло в місто, но б се влізло в ринок, - зацвіло, як барвінок* [17, 48].

Вінок також був своєрідним символом матері-землі, її життєдайної сили; продовження роду, його квітучості та багатства. Барвистий вінок на голові дівчини завжди був символом любові, на якій тримається щасливе життя сім'ї, і сонця, від якого залежить життя на землі [2, 76].

Весільний вінок зберігався до кінця життя. Його завжди клали в колиску першої дитини [2, 76]. Віддати цей обрядовий атрибут символічно означало відлучення свого чоловіка. Існувало також і повір'я, за яким заборонялося приміряти удовиний вінок, бо можна було перейняти вдачу тієї жінки і самій стати у майбутньому вдовою [13, 547].

Вінок також був символом сонця, отже й очікуваного щастя. Його часто клали на хліб, який здавна мав форму кола, і несли до батьків молодої, щоб благословили на шлюб. Іноді нареченому клали на голову вінок із дубового листа [2, 76].

До вінка завжди прикріпляли кольорові стрічки. Кожен колір мав певне символічне значення. Наприклад, жовтий – символ Сонця, світло-коричневий – Землі, темно-зелений – краси та юності, світло-зелений – живої природи, синій – символ неба, блакитний – води, жовтогарячий – символ хліба, фіолетовий – розуму, рожевий – символ багатства та достатку, малиновий – щирості, а білий – символ чистоти. Важливим було те, що стрічками білого кольору починали й закінчували вінок [13, 547]. Після вінчання наречена знімала дівочий вінок та роздавала присутнім незаміжнім дівчатам по стрічці зі свого вінка на щастя. Існувало повір'я, якщо якійсь дівчині не вистачало стрічки, то це віщувало нещастя. Саме тому стрічок у весільному вінку повинно було бути значно більше, по кілька одного кольору [13, 547].

Коли дівчата ходили до церкви, то вони також вплітали собі стрічки: білу використовували ті, кому не було шістнадцяти років та заручені перед весіллям; червону – ті, у кого вже є парубок; голубу – сироти; чорну – якщо в родині жалоба; зелену – якщо не мали парубка, а коричневу – коли в родині хтось важко хворів [13, 547].

Вінок з червоних квітів був символом молодості, кохання, дівочої чистоти та цноти, дівування; вінок символізував і жіночий оберіг – знімав біль та зберігав волосся. Саме тому в родині здавна дбайливо ставилися до «вінка» (чесності дівчини). Згубити вінок означало втратити невинність.

Існував і вінок надії, який був призначений для тих дівчат, яким не поталанило в коханні. Його вплітали з польового маку та волошок, які були символами ніжності, простоти та надії. Адже вважалося, що любов все ж таки прийде сама, якщо одягнути такий вінок своєму обранцеві [4, 97].

Отже, символічні значення вінка в українському весільному обряді мають глибоке коріння у ментальності нашого народу. Своєрідність народної символіки виходить з неповторного і конкретного життєвого досвіду українців, і це демонструє пріоритети духовної культури предків. Більшість символічних значень сягають корінням у глибоку давнину, а також пов'язані з уявленнями і віруваннями народу, які склалися протягом століть [5, с. 275].

Список використаної літератури та джерел

1. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження / АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського; відп. ред. М. М. Позяк. – К.: Наукова думка, 1988 – 192 с.: іл.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
3. Воропай О. Звичай нашого народу: Етнографічний нарис / О. Воропай. - Мюнхен: Українське видавництво, 1958, - 282 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Живіцька І. Символ як стереотипизоване явище культури (на матеріалі українських паремій) / І. Живіцька //Наукові записки. – Випуск 81 (3). – Серія: Філологічні науки

(мовознавство): у 4 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 271-275.

6. Здоровега Н. І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні / Н. І. Здоровега. - К.: Наукова думка, 1974 – 158 с.

7. Коломієць Н. Вплив символіки назв кольору на формування найменувань організацій у слов'ян, європейців та китайців / Н. Коломієць // Наукові записки. – Випуск 95 (2). – Серія: Філологічні науки: – Луганськ. – С. 384-388.

8. Круковська В. Українське весілля. Частина перша / В. Круковська. - Львів: Эвросвіт, 2005. - 92 с.: іл.

9. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови: в 6 т. - Т.1 – К.: Наукова думка, 1982. - 631с.

10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля; К, 2006. – 716 с.

11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / Селіванова Олена Олександрівна. - Полтава: Довкілля - К, 2008. -712 с.

12. Словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка, В. В. Куйбіди. – К.: Міленіум, 2005 – 315 с.

13. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / Упорядник Кононенко О. А. – К.: Асоціація ділового співробітництва «Країнський міжнародний культурний центр», 2008. – 784 с., іл.

14. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги- Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся). – К. : Наук. думка, 1974. – 782 с.

15. Федоров В. Символ: образ і знак / Валерій Федоров. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 256 с.

16. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Хведір Вовк. – К.: Мистецтво, 1995 - 385 с.

17. Чумарна М. Тройдереву. Обряд хрещення, весільний та поховальний обряди українців / М. Чумарна. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 104 с.

18. <http://www.skarby.org.ua/mifi-ta-legendi-davnoji-ukrajini-vinochok/>